

Neofregeovská reinterpretácia *Traktátu* a pojem holého individua

FRANTIŠEK GAHÉR, Katedra logiky a metodológie vied, Filozofická fakulta, Univerzita Komenského v Bratislave, Bratislava, Slovenská republika

GAHÉR, F.: A Neofregean Reinterpretation of the *Tractatus* and the Concept of the Bare Individual
FILOZOFIA, 80, 2025, No 6, pp. 810 – 825

In the article “Frege’s *Der Gedanke* as a Rival Project to Wittgenstein’s *Tractatus*,” we considered the question of the explication of the concepts of fact and world to be the key difference between these projects. Tichý proposed reconciling the two by reinterpreting Wittgenstein’s complexes as abstract procedures that rely on the modal concept of the bare individual. Russell’s misunderstanding of Frege’s distinction between the sense and denotation of an expression significantly influenced Wittgenstein. Tichý’s concept of an abstract procedure closely resembles Frege’s concept of compound thought. We supplement Tichý’s explanation of the concept of the bare individual by distinguishing between two suppositions of proper names, *de dicto* and *de re*. This distinction brings us closer to Frege’s own distinction between the sense and denotation of proper names. Finally, we present an explanation that the core of the semantic error of logical atomism is the assumed tropism.

Keywords: abstract procedure – compound thought – bare individual – sense and denotation (reference) of an expression – logical atomism – tropism

Úvod

V článku „Fregeho *Der Gedanke* ako konkurenčný projekt k Wittgensteinovmu *Traktátu*“ (Gahér 2025) bola za kľúčový rozdiel Fregeho projektu *Der Gedanken* a Wittgensteinovho *Traktátu* považovaná najmä otázka explikácie pojmov *fakt* a *svet*. Pre Fregeho vonkajší svet zmyslovo vnímateľných vecí, ním označený ako Svet¹, je len podkladom pre objektívne fakty, ktorými sú pravdivé myš-

lienky, zložené výlučne z abstraktných entít zo Sveta³. Na druhej strane Wittgenstein hovorí, že sám svet je súhrn faktov, ktoré sú zvláštnymi komplexami. Premostenie týchto odlišných koncepcií navrhol Pavel Tichý reinterpretáciou Wittgensteinových komplexov ako abstraktných procedúr, pričom sa opierať o modálny pojem holého individua. Pred prezentáciou tejto reinterpretácie si všimneme recepciu ideí *Traktátu* v slovenskej spisbe a vymedzenie logického atomizmu. Upozorníme na Russellovo nepochopenie Fregeho rozlíšenia zmyslu a denotátu výrazu, ktoré výrazne ovplyvnilo Wittgensteina. Tichý pri reinterpretácii *Traktátu* vychádza zo zásadného postrehu, že logickú štruktúru nemajú stavy vecí, ale vetami vyjadrené procedúry, čím sa blíži k Fregeho pojmu zloženej myšlienky. Tichého vysvetlenie pojmu holého individua dopĺňame o rozlíšenie dvoch supozícií vlastných mien: *de dicto* a *de re*, čím sa priblížime k Fregeho rozlíšeniu zmyslu a denotátu vlastných mien. Preto túto reinterpretáciu nazývame neofregeovskou. Ďalej zdôrazníme, že Frege uvažoval aj zmysly mien bez existencie denotátov týchto mien. Napokon predložíme vysvetlenie, že jadrom sémantického omylu logického atomizmu, podľa ktorého časopriestorové objekty samé (jednotliviny), ako napríklad sopka Vezuv či Mont Blanc, sú zložkami propozícií, je predpokladaný tropizmus (partikularizmus).

Na záver otvoríme otázku, či pojem holé individuum sa má opierať len o odmietnutie empirickej vševedúcnosti alebo aj o odmietnutie analytickej (logickej) vševedúcnosti.

1. Recepcia ideí *Traktátu* v slovenskej spisbe a logický atomizmus

Najprv si pripomeňme prvú známu recepciu ideí *Traktátu* v slovenskej spisbe. Ján Bodnár (1968, 15 – 16) v úvodnej štúdii k antológii vybraných textov prekladov píše: „Svet je súhrn faktov, nie vecí. ... Svet sa delí na fakty“. „Atomárny fakt je spojenie predmetov (entít, vecí).“

Je to v súlade s prekladom úvodných viet *Traktátu* (Bodnár 1968, 139):

- 1* Svet je všetko, čo sa má tak a tak (*was der Fall ist*).
- 1.1 Svet je súhrn faktov, nie vecí. ...
- 1.13 Fakty v logickom priestore tvoria svet.
- 1.2 Svet sa delí na fakty.
- 2.01 Atomárny fakt je spojenie predmetov (entít, vecí).

Vo vlastnom predslove k slovenskému prekladu *Traktátu* prekladateľ Pavel Cmorej píše: „1. Logický atomizmus, ktorý vychádza z Russella a Fregeho a vyzdvihuje logickú štruktúru sveta (od atomárnych výrokov, ktoré sú navzájom nezávislé, k molekulárnym výrokom),...“ (Bodnár 1968, 136).

Žiaľ, Fregeho článok *Der Gedanke* nie je uvedený v zozname odporúčanej literatúry a Cmorej uvádza len druhé vydanie anglických prekladov Fregeho prác (1960) z pera Blacka a Geacha, ktoré sú bez tohto článku. Cmorej ho zrejme dovtedy nečítal, a preto sa nedozvedel, že Fregeho názor v otázke faktu je značne odlišný od doktríny logického atomizmu v Russellovej či Wittgensteinovej verzii.

Pre doktrínu logického atomizmu je základnou tézou, že

...jsou fakty konstituenty světa: jsou to jakési strukturované celky, složené z věcí spolu s jejich vlastnostmi a vzájemnými vztahy. Souhrnem takových celků, faktů je pak svět. Takto chápané fakty jsou považovány za entity, díky jejichž existenci jsou některá tvrzení pravdivá (Kolář – Svoboda 1997, 36).

Ako sme už uviedli, Frege zastával odlišnú doktrínu – podľa neho sú fakty pravdivými myšlienkami, pravdivými tvrdeniami zo Sveta³. Zdá sa, že Fregeho svety (najmä prvý a tretí) sú (nielen) v Cmorejovom vysvetlení takmer nerozlúštiteľne prepletené. Názor Cmoreja na túto otázku však prešiel výrazným vývojom.

V stati „Holé individua a predikácia“ (Cmorej 2006, 2009) individuum rozumie „...od nás nezávislý časopriestorový *fyzický* predmet so všetkými jeho vlastnosťami“ a konštatuje: „...explikujem najbežnejšie chápania holých individuí a pokúsim sa ukázať, že také individua nejestvujú“ (Cmorej 2009, 141). Môžeme to komentovať v našej terminológii nasledovne: *fyzické jednotliviny* nemôžu byť v skutočnosti zbavené svojich vlastností, ale *abstraktné individua*, ktoré ich reprezentujú ako zložky myšlienok, môžu byť holé, a preto neexistujú v časopriestore. Neskôr, v polemike s Raclavským, sa jeho názorový vývoj dotvára a upozorňuje:

Vo svojej monografii (1988) Tichý naznačuje aj možnosť abstraktnejšieho chápania individuí v logike a logickej sémantike, ktoré by materiálne individua nahradilo ich abstraktnými surogátmi či náhradkami (Tichý 1988, 201). Domnievam sa, že aplikáciou tohto chápania na významy (ideálne myšlienky) by sa dalo vyhnúť ťažkostiam a problémom, na ktoré naráža koncepcia, podľa ktorej individua sú materiálne objekty (Cmorej 2010, 786).

Ďalej dodáva: „Žiaľ, Tichý abstraktnejšie ponímanie individuí nerozvádza a na s. 197 – 198, kde explicitne vymenúva kategórie entít, ktoré sa majú nahradiť ich surogátmi, individua vynecháva“ (Cmorej 2010, 786).

Tu naznačený názor, s ktorým zjavne sympatizuje, je radikálne odlišný od jeho názoru z obdobia prekladu *Traktátu*.

2. Russellovo nepochopenie Fregeho rozlíšenia zmyslu a denotátu výrazu ovplyvnilo Wittgensteina

Fregeho známa otázka či námietka Wittgensteinovi z listu z 28. júna 1919 o Vezuve (Gahér 2025) je len malou modifikáciou vysvetlenia zo 17-stranového listu, ktorý zaslal Russellovi už pred 15 rokmi, 13. novembra 1904, kde hlavnú úlohu vtedy hral Mont Blanc: „Pravda nie je zložkou myšlienky, rovnako ako Mont Blanc so svojimi snežnými poľami nie je sám zložkou myšlienky, že Mont Blanc je vysoký viac ako 4000 metrov“ (Frege 1980, 93; 1980a, 163).

Ďalej dodal:

Zmysel slova „Mesiac“ je zložkou myšlienky, že Mesiac je menší ako Zem. Mesiac sám (t. j. denotát slova „Mesiac“) nie je časťou zmyslu slova „Mesiac“; pretože by bol tiež zložkou onej myšlienky. Napriek tomu môžeme povedať: „Mesiac je totožný s najbližším nebeským telesom k Zemi“ (Frege 1980, 93; 1980a, 163).

Pre Fregeho bola identita vzťahom medzi denotátmi (*Bedeutung*) výrazov, ktorých zmysly (*Sinn*) môžu byť odlišné, čím práve zmysly prispievajú k ich poznávacej odlišnosti.

V skutočnosti nemajú obe vety »7 = 7« a » $\frac{5^2 \cdot 211 - 4}{753} = 7$ «

pre naše poznanie tú istú hodnotu, hoci znak » $\frac{5^2 \cdot 211 - 4}{753} = 7$ «

označuje to isté ako »7«. Poznávacia hodnota nezávisí len od denotátu; zmysel je tiež podstatný. Bez toho by sme nemali žiadne poznanie (Frege 1980, 95).

Russell mu v liste z 12. decembra 1904 na tieto vysvetlenia odpovedal:

Čo sa týka zmyslu a denotátu, nevidím nič iné len ťažkosti, ktoré nedokážem prekonať... Som presvedčený, že sám Mont Blanc, napriek všetkým svojim snežným poľami, je zložkou toho, čo je aktuálne tvrdené vo vete „Mont Blanc je vysoký viac ako 4000 metrov.“ Netvrdíme myšlienku, pretože tá je psychologickou súkromnou záležitosťou: tvrdíme objekt myšlienky, a ten je, podľa mňa, určitý komplex (môžeme povedať objektívna veta¹), v ktorej je Mont Blanc sám zložkou. Ak by sme to nepripustili, potom by sme prišli k záveru, že o Mont Blancu vôbec nič nevieme. Preto podľa mňa denotátom vety nie je pravda, ale určitý komplex, ktorý (v danom prípade) je pravdivý.

¹ Frege v tejto korešpondencii používa výraz „Satz“ vo význame *zreľazenia znakov* (výrok), Russell spojením „ein objectiver Satz“ rozumie *význam* takéhoto zreľazenia znakov, ktorý je pre Fregeho *zmyslom vety*.

V prípade jednoduchého vlastného mena ako „Sokrates“, nedokážem rozlíšiť medzi jeho zmyslom a denotátom; vidím len ideu, ktorá je psychologická, a objekt. Lepšie povedané: Vôbec nepripúšťam zmysel, ale iba ideu a denotát (Frege, 1980, 99).

Russell projektoval sám vrch Mont Blanc do nepsychologického sémantického komplexu, zachyteného vetou tak, aby tam mal aj poznanie o tomto vrchu. Toto zdôvodnenie bolo veľmi nejasné. Ktoré poznatky tam mali byť, či všetky alebo len niektoré a ktoré z nich, o tom nič bližšie nepovedal. Môžeme v tom vidieť nadmernú intervenciu epistemológie do sémantiky.

Okrem tohto epistemologického motívu tu bola jeho fascinácia práve zloženosťou toho, o čom veta je. Preto mu nešlo do hlavy, ako môžu byť všetky pravdivé vety totožné z hľadiska Fregeho denotátu (*Bedeutung*), keďže pre neho denotátom výroku je komplex. Výroky „Všetci ľudia sú smrteľní.“ a „Mont Blanc je vysoký viac ako 4000 metrov“ nie sú podľa Russella z hľadiska ich denotátu totožné, pretože označujú odlišné komplexy a Mont Blanc sám je zložkou druhého komplexu, ale nie prvého (Frege 1980, 99). To, čo vystihovala Fregeho myšlienka ako zmysel výroku, mal plniť Russellov denotát vety – objektívna veta či propozícia a pravdivostná hodnota bola zatlačená do úzadia.

Russellova odpoveď obsahuje jadro russellovskej doktríny logického atomizmu. Podľa tejto doktríny objektívna myšlienka propozícia obsahuje ako zložky časopriestorové jednotliviny, akou je Mont Blanc či Vezuv,² a poskytuje základ pre vysvetlenie, prečo Wittgenstein pod týmto vplyvom nechcel o štrnásť rokov neskôr Fregemu odpovedať na otázku, či je zložkou myšlienky Vezuv aj so svojimi lávovými kameňmi.³ Zrejme by musel otvorene priznať, podobne ako Russell, že odmieta zmysel mena Vezuv ako sémantickú kategóriu. K Russellovi je Wittgenstein v tomto období po napísaní *Traktátu* zjavne otvorenejší a na jeho otázky z listu z 13. augusta 1919 mu odpovedá v *post scriptum* listu z 19. augusta 1919 (ešte zo zajatia v Monte Cassino), pričom odkazuje na psychologické zložky myšlienky s veľkou dávkou neurčitosti o ich povahe: „Pozostáva Gedanke zo slov? Nie! Ale z psychických zložiek, ktoré majú rovnaký druh vzťahu k realite ako slová. Aké sú to zložky, to neviem.“ (McGuinness 2008, 99).

3. Tichý: Logickú štruktúru nemajú stavy vecí, ale vetami vyjadrené procedúry
So zásadne novým návrhom rozmotafť kľbko prepletených problémov v doktríne logického atomizmu prišiel Pavel Tichý (1992; 1994; 1999). Nadviazal len

² Raclavský (2009, 672).

³ Frege (2003, 208).

na tú časť Russellových úvah, ktoré sa týkali komplexov, ale pojem individua zásadne korigoval a zbavil ho úlohy nosiča empirických poznatkov. Jeho základnú modifikáciu doktríny *Traktátu* vo svetle (hyper)intenzionálnej logiky môžeme sformulovať v našej terminológii nasledovne: Wittgensteinove komplexy nie sú zloženiny z fyzických vecí zo Sveta¹, ale abstraktné procedúry (konštrukcie) zo Sveta³. Tichý píše: „Idea, podľa níž je stav vecí komplexem usporiadaných častí, je naprosto neudržiteľná. Wittgenstein to ostatne sám brzy poznal“ (Tichý 1999, 256).

Tichý ďalej vysvetľuje:

(6) „Petr není černý.“

Věty sú o složkách konstrukce, kterou vyjadřuje. Věta (6) je například o Petrovi, černosti a negaci. To je samozřejmě v přímé opozici k tomu, jak se na to díval Wittgenstein (Tichý 1999, 260).

Táto reinterpretácia umožňuje vysvetliť dovtedy neriešiteľné problémy: Čo je podkladom faktu ako negácie? Odkiaľ sa berie logická štruktúra faktov? Ako si vysvetlíme všeobecnosť niektorých faktov? a pod. Svet procedúr poskytuje bohaté prostriedky na vysvetlenie všetkých týchto záhad: abstraktné procedúry môžu obsahovať logické operátory, a preto môžeme oprávnené hovoriť o logickej štruktúre procedúr. Zmyslovo vnímateľné veci vo Svete¹ nemôžu mať logickú štruktúru, ako sa vtedy domnievali logickí atomisti a pôvodne možno i Cmorej, ale procedúry zo Sveta³ áno. Svet¹ nie je súborom žiadnych takýchto faktov.

Svet¹ však nie je ani *súborom vecí*, ako sa domnievali indivíduoví esencialisti.⁴ Veci samy (presnejšie *jednotliviny*) majú premenlivé vlastnosti a ich *stavy* určujú, ktorá z empirických myšlienok je pravdivá, a teda ktorá je fregeovským faktom. Táto závislosť pravdivosti tvrdení od *stavov vecí* sa často vyjadruje aj formuláciou, že sú pravdivé *v závislosti od faktov*. Toto chápanie faktov *ako stavov vecí* zo Sveta¹ nie je fregeovské a opiera sa o určitý typ korešpondenčnej teórie pravdy. S týmto epistemologickým pojmom faktu je spojený význam výrazu

⁴ Podľa Cmoreja aj Wittgenstein bol esencialista, ale „...esencialista zvláštného razenia, lebo vnútorné vlastnosti predmetov sú inej povahy ako vonkajšie, napríklad sú v istom zmysle neartikulovateľné v jazyku...“ (Tichý – Cmorej 1998, 284). K tomuto názoru o vlastnostiach, ktoré nie sú v jazyku artikulovateľné, sa Cmorej – pokiaľ viem – už neskôr nikde neprihlásil.

*truth-maker*⁵: stavy vecí zo Sveta¹ sú podkladom (*truth-makers*) pre fregeovské fakty (*truth-bearer*) zo Sveta³.

Tichého optikou a s využitím Fregeho terminológie by sme toto vysvetlenie mohli reinterpretovať asi takto: *Sachverhalt* je elementárny stav vecí, stav jednotlivín (Svet¹), ktorého sa môže *týkať* atomárna myšlienka (procedúra), vyjadrená elementárnou vetou (*Elementarsatz*) typu:

(1) Vezuv je sopka.

Komplexom, ktorý vyjadruje veta (1), nie je zloženina z fyzického Vezuvu (jednotliviny so všetkými jej kameňmi a lávou) a kúska *sopkovitosti*. Ide o komplex, zložený z pojmu *sopka* (funkcia ako zmysel výrazu „sopka“) a jeho *argumentu* – zmyslu vlastného mena *Vezuv*, ktorým je jednoduché abstraktné individuum, ktoré je teoretickým zástupcom jednotliviny Vezuv. Ak je stav vecí taký, že vetou (1) vyjadrená myšlienka (sémantická záležitosť) je pravdivá⁶ (sémanticko-epistemologická záležitosť), tak je táto myšlienka faktom.

4. Dve supozície vlastných mien: *de dicto* a *de re*

Tichý (1988, 214 an.) v prípade mien individuových rolí (úradov) navrhol rozlišovať ich dve supozície: *de dicto* a *de re*.

Ak hovoríme o nejakom úrade bez akejkoľvek potreby zmieňovania jeho obsadzovateľa, tak ide o supozície mena úradu *de dicto*, pričom význam predikátu sa prisudzuje priamo tomuto úradu:

(2) Prezident SR je voliteľný.

Ak hovoríme o nejakom úrade, a význam predikátu sa prisudzuje jeho obsadzovateľovi, ktorý je takto nepriamo zmieňovaný, tak ide o supozície mena úradu *de re*:

(3) Prezident SR pochádza z Banskej Bystrice.

Pre prípad vlastných mien sme navrhli obdobné rozlíšenie (Gahér 1999, 370 an.): pri použití vlastných mien *de dicto* vyčleňujeme abstraktné individuum, pri použití vlastných mien *de re* vyčleňujeme jednotlivinu, na ktorej môžeme

⁵ Kolář v tomto význame používa výraz „pravdivý“ a výraz „pravdivý“ ako „truth-bearer“ (2002, 27). Toto zaviedli Kolář a Svoboda (1997, 37) na návrh Pavla Maternu.

⁶ Presnejšie ňou určená proпозиčná funkcia nadobúda pre daný svetami pravdivostnú hodnotu Pravda.

testovať empirické predikáty a ktorá je oným individuum v sémantickej rovine zastúpená.⁷

Fregeovi namiesto duality supozícií *de dicto* a *de re* vlastných mien a individuových opisov dobre poslúžila práve dualita zmyslu mena a denotátu mena: zmysel mena je zložkou myšlienky, denotát mena je fyzická jednotlivina, vec zo Sveta¹, od ktorej stavu závisí pravdivosť myšlienky.

5. Zmysly mien bez existencie denotátov?

Frege pri vysvetľovaní objektívnosti zmyslu vlastného mena a jeho odlišenia od subjektívnej predstavy, asociovanej s týmto menom, predložil v článku *Der Gedanke* zdôvodnenie, ktoré bolo presnejšie ako pôvodné zdôvodnenie z článku *O zmysle a denotáte*, kde ešte pripúšťal určitú nejednotnosť zmyslu mena – možnosť jeho identifikácie s významami rôznych opisov, ktoré vedú k tej istej jednotlivine ako denotátu týchto opisov. Už vtedy však bol presvedčený, že táto nejednoznačnosť v logickom systéme musí byť odstránená (Frege 1992, 350, pozn. 4).

V čase písania *Der Gedanke* mu bolo zrejmé, že zmysel vlastného mena nemôže byť nejaký elementárny spôsob sebadanosti jeho nositeľa – napríklad Dr. Laubena, pretože ten by bol subjektívny a nedostupný iným používateľom jazyka. Navrhuje nové vysvetlenie s pragmatickým ukotvením:

Ak teda hovorí „ja som bol zranený“, musí používať „ja“ v takom zmysle, ktorý môžu uchopiť iní, napríklad v zmysle „ten, ktorý teraz k vám hovorí“, pričom okolnosti sprevádzajúce jeho výpoveď slúžia na vymedzenie myšlienky (Frege 1996, 269).

Čiže pragmatické okolnosti prehovoru nám môžu pomôcť vyčleniť spomedzi iných abstraktných individuí to, ktoré je zmyslom určitého vlastného mena. Táto charakteristika viedla niektorých Fregeho interpretov k záveru, že fregeovská sémantika pre prípad singulárnych výrazov vždy predpokladá reálny predmet ako denotát výrazu (novšie aj ako *referencia* výrazu), ktorý vedie k zmyslu výrazu. Napríklad Michael Dummett spochybňuje nezávislosť fregeovského smyslu na denotáte (referencii), keď konštatuje, že

... aj keď sa Frege snaží uviesť zmysel slova alebo znaku, to, čo nám v skutočnosti hovorí, je to, čo je jeho referenciou. ... V prípade, v ktorom nám ide o to, aby sme vyjadrili alebo stanovili zmysel výrazu, vyberieme taký spôsob vyjadrenia toho, čo je referencia, ktorý ukazuje zmysel: mohli by sme si tu

⁷ Podobne Cmorej (2009, 168).

požičať známu dvojicu termínov z Traktátu a povedať, že podľa Fregeho hovoríme, čo je referencia slova, a tým ukazujeme, čo je jeho zmysel (Dummett 1981, 227).

Ale tak to nie je, to je práve jadro odlišnosti názoru Fregeho na jednej strane a Russella a Wittgensteina na strane druhej v otázke indivíduí ako zmyslov vlastných mien. K tomu sa Frege vyjadruje jednoznačne aj práve v už citovanom liste Russellovi z 13. novembra 1904 pre prípad vety a jej zložiek. Pýta sa: „Nemôžeme sa uspokojiť so zmyslom vety a zaobísť sa bez denotátu?“ Odpovedá, že niekedy áno, napríklad v prípade mýtov a poézie, a konštatuje:

Preto zmysel je nezávislý od toho, či existuje denotát. ... Naopak, ak pre nás nie je nepodstatné, či slová, ktoré tvoria vetu, majú denotát, potom pre nás nie je dôležitá len myšlienka, ale aj denotát. A to platí vtedy a len vtedy, keď sa pýtame na jej pravdivosť (Frege 1980, 95).

Takže na uvedenie abstraktného indivídua na scénu nepotrebujeme časopriestorovú jednotlivosť.

6. Tropizmus (partikularizmus)

Cmorej v diskusii s Tichým o komplexoch, pod už doznievajúcim vplyvom logického atomizmu, položil otázku o plnokrvných, šľavnatých indivíduách (presnejšie jednotlivinách). Diskusia došla do bodu, keď Tichý namieta:

Ve Tvém pojetí samozřejmě ty vlastnosti, které tvoří individuum, nemohou být vlastnosti jakožto obecniny. Musí to být partikularizované vlastnosti – každá červená věc má svůj vlastní drobet červenosti. V Austrálii se tomu říká „tropy“. Každá věc je pak snůška takových tropů. Já myslím, že to máš na mysli, když mluvíš o „šľavnatých“ a „plnokrevných“ jednotlivinách (Tichý – Cmorej 1998, 283).

To je jadro výstižnej kritiky doktríny, ktorá nechápe vlastnosti dôsledne ako *všeobecniny*, t. j. ako objektívne pojmy určitého druhu, ale opiera sa o názor tzv. *partikularizovaných* vlastností: každá vec, ktorá je sopkou, má svoj *kúsok* sopkovitosti, každá vec, ktorá je vrchom, má svoj *kúsok* vrchovosti, atď. Každá vec by takto bola integrátorom súboru takýchto kúskov vlastností (a vzťahov).⁸

Táto doktrína „kúskov všeobecnín“ či *trópov* vyjadruje zhutnený výsledok konfúzneho myšlienkového procesu, s cieľom nahradiť všeobecniny ich domnelým priemetom na jednotlivinách, čo následne umožňuje zbaviť sa pravých

⁸ Blížšie o tejto koncepcie napríklad Maurin (2024).

všeobecnín alebo ich aspoň potlačiť a zaujať tak kompromisné stanovisko medzi realizmom a nominalizmom. Osnova tohto myšlienkového fígľa či kauk-liarstva je teda nasledovná. V prvom kroku máme jednotlivé testy zisťovania rôznych vlastností a vzťahov na jednotlivých veciach. Výsledky týchto testov často stanovujeme na základe zmyslových údajov. V druhom kroku jednoduché testujúce kritéria nahradíme ich javovým stelesnením (*trópom*): napríklad kritérium červenosti (abstraktnú vlastnosť) nahradíme jej pozitívnym prejavom na veci – výskytom svetelného žiarenia určitej vlnovej dĺžky, ktoré vysiela (odráža) skúmaná jednotlivina a ktorú pozorovateľ vníma. Tento „kúsok“ červenosti zastupuje samo abstraktné kritérium červenosti, pojem červenosti. Podobný postup zopakujeme aj s ostatnými zmyslovo vnímateľnými vlastnosťami, ako sú napríklad tvar, veľkosť, členitosť a pod., a dostávame súbor takýchto kúskov všeobecnín. V treťom kroku kladné výsledky testov spojíme a zavesíme na vec. Z veci ako „vešiaka“ vlastností sa stane košatý súbor kúskov vlastností a vzťahov – akýsi zväzok vlastností a vzťahov. Použité všeobecniny môžeme zatlačiť do úzadia, respektíve sa ich úplne zbaviť. Dostaneme ontológiu vymyslených vecí, do ktorej bola premietnutá syntéza poznania.

Toto možno mal na zreteli Russell, keď tvrdil, že Mont Blanc je v komplexe aj so svojimi snežnými poľami. Táto ontológia však nie je ontológiou vecí vonkajšieho sveta, ale ontológiou do akýchsi deformovaných skratiek stlačených sumárnych bilancií poznania. Takéto stlačené sumáre poznatkov o veciach sú pojmovými „spečeninami“ (keď si požičiame Tichého označenie z dialógu), falošnými náhradami, ktoré sa vydávajú za skutočné veci zo Sveta1. Táto ontológia partikularizovaných vlastností (a vzťahov) bola tým hlavným omylom sémantickej doktríny logického atomizmu, ktorá viedla k ilúzii, že veci Sveta1 majú logickú štruktúru. Podľa tejto doktríny strata čo i len jedného z týchto kúskov vlastností by mala viesť k zmene identity veci samej, čo je v rozpore s intuíciou, že napriek mnohým zmenám vec nemusí meniť svoju identitu.

Tichý odmieta ontológiu individuí ako zväzkov vlastností – vlastnosti vecí sú podľa neho k veciam (individuíam) vonkajšie a konštatuje: „Proto je Wittgensteinovské individuum *jako takové* ‚holé‘, ‚bezbarvé‘“ (Tichý – Cmorej 1998, 283). Pojem holého individua bol jednou z hlavných opôr, na ktorých založil Tichý návrh reinterpretácie Wittgensteinovho *Traktátu*.

Vyslovujeme hypotézu, že práve Fregeho zmysel vlastného mena plní úlohu jednoduchého „holého“ individua.⁹ U Tichého však môžeme voči tejto hypotéze nájsť dve námietky.

7. Holé individuum len ako modálny pojem?

Budeme parafrázovať Tichého (1988, 210), s hlavným predstaviteľom Vezuvom z Fregeho príkladu namiesto Etny. Podľa neho myšlienka, že Etna je vyššia ako Vezuv, je úplne zlučiteľná s myšlienkou, že Vezuv nie je zložený zo stuhnutej lávy. Na pochopenie tej myšlienky nepotrebujeme vedieť nič o chemickom zložení a geologickej histórii Vezuvu. Okolnosť, že Vezuv je v skutočnosti zložený zo stuhnutej lávy, nie je prekážkou uchopenia myšlienky. Pojem holého individua je preto podľa Tichého modálny pojem. Vlastnosti, ktoré individuum náhodou exemplifikuje, sú abstrahované z neho uvažovaním neaktualizovaných alternatív k aktuálnemu stavu vecí. Následne sa stávajú logicky prilepenými k jednotlivinám, ktoré ich skutočne majú a javia sa ako esenciálne zložky týchto individuí v súlade so spomínanou doktrínou tropizmu.

Dôvod, prečo podľa Tichého Frege nedospel k pojmu holého individua, vysvetľuje tým, že zastával *jednosvetové* hľadisko. Toto hľadisko malo viesť k Fregeho individuovému esencializmu a malo sa prejaviť v jeho nepriateľskosti k samému pojmu abstrakcie (Tichý 1988, 210). Tu je podľa nás Tichý hyperkritický či neústretový k Fregeho názorom, keď vyslovuje na tomto základe dve námietky. Prvú, keď mu prisudzuje individuový esencializmus; druhú, keď mu vytýka nepriateľstvo k pojmu abstrakcie.

Začnime tou druhou, pretože tá otvára cestu k tej prvej. Frege určite nebol nepriateľský k samému pojmu abstrakcie ani k abstrakcii vôbec.

Tichého príkre hodnotenie je v rozpore s tým, že takmer celá Fregeho vedecká pozornosť sa upiera k svetu abstraktných entít a v rozpore s tým, že zrejme ako prvý prišiel so systémovým vysvetlením existencie ako vlastnosti pojmov, ako pojmu druhého rádu, podobne, ako v prípade pojmu čísla. Toto však Tichý dobre vedel. V čom vlastne našiel Tichý podklad pre takéto hodnotenie Fregeho? Konkrétne to bola Fregeho kritika názorov francúzskeho stredoškolského profesora matematiky Maurice Balluea na povahu pojmu celého

⁹ V diskusii Cmoreja s Raclavským druhý menovaný upozornil na rozdiel medzi individuum a jeho tzv. trivializáciou. Tento rozdiel je skôr technickou otázkou, ktorá rieši úlohu dostať z „nekonštruktibilného“ objektu entitu, ktorá sa môže zapojiť do stavby konštrukcií – napríklad práve propozičných konštrukcií (Cmorej 2010, 790).

čísla a špeciálne na úlohu ním predkladanej abstrakcie, ktoré publikoval v štúdiu z roku 1895. Fregeho reakcia je z tiež z roku 1895 (porov. Frege 1984, 229 an.). Základný predmet Fregeho kritiky je Ballueov názor, že celé čísla sú symbolmi, ktoré označujú mnohosť. Frege správne namieta, že symboly, znaky nemôžu byť základom matematickej analýzy, keďže v rôznych jazykoch pomocou rôznych symbolov vyjadrujeme tie isté teorémy matematiky.

Ďalej Frege hovorí:

Zaráža ma tu, že spôsob uvažovania o objekte a abstrakcie vykonávané v mysli subjektu sa zrejme považujú za vlastnosti objektu. Pýtam sa: po tom, čo sa o objekte uvažuje ako o izolovanom, je to ten istý objekt ako predtým? – Alebo človek uvažovaním o ňom vytvoril nový objekt? V prvom prípade by sa nič podstatné nezmenilo. A iste, ak by som považoval planétu Jupiter za samostatnú alebo izolovanú, jej gravitačné väzby na ostatné nebeské telesá sa nijako neoslabia; a ak abstrahujem od jej hmotnosti a jej sféroidného tvaru, Jupiter nestratí ani svoju hmotnosť, ani svoj tvar. Aký zmysel má teda vykonanie tejto abstrakcie? (Frege 1984, 231)

Fregeho stanovisko nie je výhradou voči abstrakcii, ale voči výsledku jej jedného spôsobu aplikácie: k pojmu čísla taká abstrakcia nevedie a vo fyzikálnych úvahách nedáva zmysel. Frege pochybuje, že by veci v časopriestore mohli byť úplne izolované, veď každý materiálny objekt pôsobí svojou gravitáciou na iný objekt.

Tichý má pravdu, že Frege nedospel k modálnemu, *možno-svetovému* pojmu holého individua, ale jeho *zmysel vlastného mena* tak, ako ho prezentuje aj v listoch Russellovi a neskôr aj v listoch Wittgensteinovi, plní tú istú úlohu. Abstraktný zmysel vlastného mena má povahu *epistemicky* holého individua, ktoré po abstrakcii od zloženia jednotliviny ako materiálneho objektu, ktorú zastupuje, nemení svoju identitu. Je tým nositeľom identity v sémantických analýzach, ako to od neho požaduje Tichý: je čistým individuátorom.

Môžeme zhrnúť, že Fregeho zmysel vlastného mena nemá žiadne explicitné empirické vlastnosti; nič z vlastností materiálneho objektu, ktorý je denotátom tohto mena, sa neprenáša do myšlienky, v ktorej vystupuje. Ak toto možno nebolo úplne zrejmé v kritike Balluea (1895), tak v korešpondencii s Russellom (1904) a v korešpondencii s Wittgensteinom, z obdobia získania rukopisu *Traktátu*, je to jednoznačné. Preto tá Fregeho výhrada voči Wittgensteinovi, že meno Vezuv v myšlienke nemôže byť spájané s kameňmi a stuhnutosťou Vezuvu ako materiálnej sopky z časopriestoru. Preto Frege nie je individuový esencialista, čo bola Tichého druhá výhrada, aj keď nepoužíva *možno-svetovú* sémantiku.

Záver

Za kľúčový rozdiel konkurenčných projektov *Gedanke* a *Traktátu* sme považovali najmä otázku explikácie pojmov *fakt* a *svet*. Pre Fregeho vonkajší svet zmyslovo vnímateľných vecí (Svet1) je len podkladom pre objektívne fakty, ktorými sú pravdivé myšlienky, ktoré sú zložené výlučne z abstraktných entít zo Sveta3. Na druhej strane Wittgenstein hovorí, že sám svet je súhrn faktov, ktoré sú zvláštnymi komplexami.

Pod vplyvom Russellovho názoru, že zložkami komplexov sú jednotliviny ako Mont Blanc so svojimi snežnými poľami, Wittgenstein neprijal Fregeho názor a otvoril cestu tropizmu v explikácii logického atomizmu, ktorý trpí konfúziami. Tichého presvedčivá reinterpretácia Wittgensteinových komplexov ako abstraktných procedúr je veľmi blízka Fregeho explikácii myšlienok, ktoré sú zložené, a to výlučne z abstraktných entít. Ďalej sme navrhli vysvetlenie, že práve Fregeho zmysel vlastného mena plní úlohu holého individua ako abstraktnej zložky myšlienky. Preto túto reinterpretáciu navrhujeme označovať za neofregeovskú.

Pojem holého individua, tak, ako bol v neskorých prácach prezentovaný Tichým a ako je doteraz prezentovaný jeho hlavnými nasledovníkmi, je pojmom modálneho – empiricky holého individua. K otázke holého individua prebehla neskôr v TIL-kárskom kruhu vcelku bohatá diskusia. Vystáva tu však menej pertraktovaná otázka, že ak sme oprávnené odmietli v nejakej podobe empirickú vševedúcnosť, či už na základe možno-svetových abstrakcií či na základe rýdzo epistemologických úvah, prečo sme neodmietli aj analytickú (logickú) vševedúcnosť a nepracujeme aj s pojmom úplne holého individua, t. j. aj analyticky holého individua. To je však téma ďalšieho článku.

Literatúra

- BODNÁR, J. (ed.) (1968): *Logický empirizmus a filozofia prírodných vied (Antológia z diel filozofov)*. Bratislava: Vydavateľstvo politickej literatúry.
- CMOREJ, P. (1989): Predmety a stavy vecí v metafyzike Wittgensteinovho Traktátu. *Filozofia*, 44 (3), 341 – 361.
- CMOREJ, P. – TICHÝ, P. (1998): Komplexy I, II. *Organon F*, 5 (2), 139 – 161; (3) 266 – 289.
- CMOREJ, P. (2006): Holé individua a predikácia. In: Zouhar, M. (ed.): *Jazyk z pohľadu sémantiky, pragmatiky a filozofie vedy*. Bratislava a Praha: Filozofický ústav SAV a Filozofický ústav AV ČR v Praze, 137 – 161.
- CMOREJ, P. (2009): *Analytické filozofické skúmania*. Bratislava: Filozofický ústav SAV.
- CMOREJ, P. (2010): Sú individua zložkami myšlienok? *Filozofia*, 65 (8), 780 – 791.

- DE PELLEGRIN, E. (ed.) (2011): *Interactive Wittgenstein: Essays in Memory of Georg Henrik von Wright*. Dordrecht et al.: Springer (*Synthese Library*, 349).
- DUŽÍ, M. – JESPERSEN, B. – MATERNA, P. (2010): *Procedural Semantics for Hyperintensional Logic. Foundations and Applications of Transparent Intensional Logic*. Berlin: Springer.
- DUŽÍ, M. – MATERNA, P. (2012): *TIL jako procedurální logika*. Bratislava: Aleph.
- DUŽÍ, M. (2019): If Structured Propositions are Logical Procedures then How are Procedures Individuated? *Synthese*, 196 (4), 1249 – 1283. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11229-0171595-5>
- DUMMETT, M. (1981): *Frege: Philosophy of Language* (2nd ed.). Cambridge, Massachusetts: Harvard University Press.
- FLOYD, J. (2011): Prefatory Note to the Frege-Wittgenstein Correspondence. In: De Pellegrin, E. (ed.): *Interactive Wittgenstein: Essays in Memory of Georg Henrik von Wright*. New York: Springer, 1 – 14.
- FREGE, G. (1893): *Grundgesetze der Arithmetik I*. Jena: Verlag Hermann Pohle.
- FREGE, G. (2001): *Základy aritmetiky. Logicko-matematické skúmanie pojmu čísla*. Bratislava: Veda.
- FREGE, G. (1918a): Der Gedanke. Eine logische Untersuchung. *Beiträge zur Philosophie des deutschen Idealismus*, I, 2 (1918–1919), 58 – 77; reprinted in Patzig (1993, 30 – 53).
- FREGE, G. (1919): Die Verneinung. Eine logische Untersuchung. *Beiträge zur Philosophie des deutschen Idealismus*, I, 3/4; reprinted in Patzig (1993, 54 – 71) .
- FREGE, G. (1923): Gedankengefüge. Eine logische Untersuchung. *Beiträge zur Philosophie des deutschen Idealismus*, III, 1; reprinted in Patzig (1993, 72 – 91) .
- FREGE, G. (2011): *Frege–Wittgenstein Correspondence*. Trans. by Burton Dreben and Juliet Floyd. In: De Pellegrin, E. (ed.): *Interactive Wittgenstein: Essays in Memory of Georg Henrik von Wright*. Dordrecht: Springer, 15 – 73.
- FREGE, G. (1980): *Briefwechsel*. Mit Einleitung, Anmerkungen und Register herausgegeben von Gottfried Gabriel, Friedrich Kambartel, Christian Thiel. Hamburg: Felix Meiner Verlag.
- FREGE, G. (1980a): *Philosophical and Mathematical Correspondance*. Trans. by Hans Kaal. Ed. by Gottfried Gabriel, Hans Hermes et al. Oxford: Blackwell.
- FREGE, G. (1956): The Thought: A Logical Enquiry. Trans. by Anthony and Marcelle Quinton, *Mind*, 65, 289 – 311.
- FREGE, G. (1977): *Logical Investigations*. Oxford: Blackwell.
- FREGE, G. (1979): *Posthumous Writings*. Trans. by Peter Long and Roger White. Ed. by Hans Hermes, Friedrich Kambartel, and Friedrich Kaulbach. Oxford: Blackwell.
- FREGE, G. (1984): *Collected Papers on Mathematics, Logic, and Philosophy*. Ed. by Brian McGuinness. Oxford: Basil Blackwell.
- FREGE, G. (1992): O zmysle a denotáte. *Filozofia*, 47 (6), 349 – 363.
- FREGE, G. (1996): Myšlienka: Logické skúmanie. *Organon F*, 3, 262 – 281.
- FREGE, G. (2003): Listy Ludwigi Wittgensteinovi. In: Wittgenstein, L.: *Tractatus Logico-philosophicus*. Bratislava: Kalligram.

- GAHÉR, F. (1999): Dva druhy individuí alebo na čo sa vzťahujú vlastné mená. *Filozofia*, 54 (6), 351 – 376.
- GAHÉR, F. (2025): Fregeho *Der Gedanke* ako konkurenčný projekt k Wittgensteinovmu *Traktátu*. *Filozofia*, 80 (3), 285 – 299. DOI: <https://doi.org/10.31577/filozofia.2025.80.3.2>
- GEACH, P. – BLACK, M. (eds.) (1960): *Translations from Philosophical Writings of Gottlob Frege*. 2nd ed. Oxford: Blackwell.
- JESPERSEN, B. – MATERNA, P. (2002): Are Wooden Tables Necessarily Wooden? *Acta Analytica*, 17 (28), 115 – 150. DOI: <https://doi.org/10.1007/BF03177511>
- KLEMKE, E. D. (ed.) (1968): *Essays on Frege*. Urbana: University of Illinois Press.
- KOLÁŘ, P. – SVOBODA, V. (1997): *Logika a etika*. Praha: Filosofia.
- KOLÁŘ, P. (2002): *Pravda a fakt*. Praha: Academia.
- MCGUINNESS, B. (ed.) (2008): *Wittgenstein in Cambridge. Letters and Documents 1911–1951*. 4th ed. Oxford: Blackwell.
- MAURIN, A. (2024): Tropes. In: Zalta, E. N. – Nodelman, U. (eds.): *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Winter 2024 Edition).
Retrieved from: <https://plato.stanford.edu/archives/win2024/entries/tropes/>
- PATZIG, G. (ed.) (1966 [1993]): *Logische Untersuchungen*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.
- RACLAVSKÝ, J. (2009): Individua v myšlenke-propozici: Tichého přístup. In: *Filozofia*, 64 (7), 669 – 679.
- RESCHER, N. (2007): *Conditionals*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press.
- RUSSELL, B. (1905): On Denoting. *Mind*, 14, 479 – 493.
- RUSSELL, B. (1995): O označování. *Organon F*, 2 (2), 137 – 151.
- TICHÝ, P. (1987): Frege and the Case of the Missing Sense. *Grazer Philosophische Studien*, 27 (1), 27 – 47. DOI: <https://doi.org/10.1163/18756735-90000273>
- TICHÝ, P. (1988): *The Foundations of Frege's Logic*. Berlin, New York: De Gruyter.
- TICHÝ, P. (1992): Le Tractatus à la lumière de la logique intensionnelle. In: Sebestik J. – Soulez, A. (eds.): *Wittgenstein et la philosophie aujourd'hui*. Paris: Méridiens Klinksieck, 179 – 194.
- TICHÝ, P. (1994): The Tractatus in the Light of Intensional Logic. *From the Logical Point of View*, 3, 32 – 41.
- TICHÝ, P. (1999): Traktát ve světle intenzionální logiky. *Filosofický časopis*, 49, 249 – 262.
- TICHÝ, P. (2004): *Collected Papers in Logic and Philosophy*. Ed. by V. Svoboda – B. Jespersen – C. Cheyne. Prague: Filosofia, Czech Academy of Sciences, and Dunedin: University of Otago Press.
- WITTGENSTEIN, L. (1922): *Tractatus Logico-philosophicus*. London: Routledge & Kegan Paul.
Available at: <http://people.umass.edu/klement/tlp/>
- WITTGENSTEIN, L. (1968): Tractatus Logico-philosophicus. In: Bodnár, J. (ed.): *Logický empirizmus a filozofia prírodných vied (Antológia z diel filozofov)*. Bratislava: Vydavateľstvo politickej literatúry.

WITTGENSTEIN, L. (2003): *Tractatus Logico-philosophicus*. Bratislava: Kalligram.

ZOUHAR, M. (ed.) (2006): *Jazyk z pohľadu sémantiky, pragmatiky a filozofie vedy*. Bratislava a Praha: Filozofický ústav SAV a Filozofický ústav AV ČR v Praze.

Článok vyšiel s podporou projektu APVV-21-0405 Sémantika kondicionálov a projektu VEGA 1/0557/23 Idealizácia a abstrakcia v normatívnych a empirických vedách.

František Gahér
Univerzita Komenského v Bratislave
Filozofická fakulta
Katedra logiky a metodológie vied
Gondova ulica 2
811 02 Bratislava
Slovenská republika
e-mail: frantisek.gaher@uniba.sk
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6892-1429>